

Կուսակցութենէս արտաքսուած Աւետիս Նազարյէկեան անուն անձը Լոնտոն դատարանին դիմած է, յայտաբարելով որ „Հնչակ“ անուն թերթը „իրա անձնական սեփականութիւնն է“: Մինչեւ դատին գերջանալը Կուսակցութեանս պաշտօնական թերթը առանց անունի կը հաստարակենք: Կուսակցութիւնը և հայ հաստարակութիւնը պէտք չէ շփոթեն այս հաստարակութիւնը յիշեալ անձին հրապարակ հանած „Հնչակ“ թերթին հետ:

ՀԱԱՑԷՆ Կեդրոնական Վարչութեան Հնչակեան Կուսակցութեան.

Mr. L. Frank,

99, FRITHVILLE GARDENS,

SHEPHERD'S BUSH, LONDON, W.

ՄԵԿ ԴՐՈՇԱԿ, ՄԵԿ ՓՐԵՌՈՒԹԵՐԸ

Ճիւրքերու սուլթանը այս վերջին շաբաթներս բանտարկեց կարգ մը հայեր որոնք, ովներիմ թշնամիներ Յեղափոխութեան, Ա'եծ-Ա'արդասպանին միշտ ստրուկ գործիքները եղած էին Հայ ժողովրդին սրտէն ազատամիրական ամէն ձգտում խեղդամահ բնաջնջ ընելու ոճրագործութեան մէջ: Ա'բիկ Ունձեան անուն Հայ մը, որ դատական կատակերգութեամբ երեք տարուան բանտարկութեան դատապարտուեցաւ, կրնայ նկատուիլ բանտարկուած, գաւապարտուած, կործանուած թրամոլ բոլոր հարուատ հայերուն դասակարգին իրը մարմնացումը: Ա'սոնք ամենքն ալ հաւատարիմ աւանդապահներ մնացած էին այն աղքասպան առածին թերթին մէջ Ա'սուուած տաճկին Խօֆուղը պակաս ընէ հայուն գլխէն: բայց օր մը այդ Խօֆուղը իջաւ իրենց գլխուն վրան ալ, ու ցնցումը զոր զգացին չենք կարծեր օր շատ ախորժելի եղած ըլլայ: Եւ հիմա բանտին մենութեան մէջ Ա'բիկ Ունձեանները անշուշտ կը մասածեն թէ շնչնուներ ըլլալու չեն անոնք օր ամբողջ Հայ աղքին դրսեալ այդ Խօֆուղէն փրկելու համար պատերազմ հրատարակեցին Համիտի գէմ:

Պոլսոյ այդ հարուստ թրքամոլ Հայ դասակարգին պատկանողները իրենց նիւթական շահերուն մոլեգնութեամի միշտ կուրցած, երեք չզգացին թէ օր մը չէ օր մը իրենք ալ զոհ պիտի երթային Հայ աղքը չարդ ու փշուր ընոլ քաղաքականութեան: Հայուն գէմ թըրքական հալածանքը ցեղային պատերազմ է: Հայաստանի բնիկ ժողովուրդը, Հայ տարրը բնաջնջ ընելու քաղաքականութիւնն է աշխարհակալող ցեղին կողմէ: Ա'յդ քաղաքականութեան գործադրիչները, այսինքն թիւրք պետական անձերը, չեն կրնար խափի զնել բեռնակրին ու գրադէտին, հարուստին ու աղքատին, Ա'սեմաշուրք Պալային ու պարոն վարժապետին միջն: Ա'յօ, կար իրութութիւն մը, բայց առերեւյթ, այդ ալ քաղաքականութեան պահանջումն էր: Հայերը բնաջնջ ընելու գործը սաստումով չէր օր կը յառաջանար, այլ կ'ընթառար աստիճանաբար: Գիւղացի հողագործէն սկսելով պէտք էր յանդէր Ա'բիկ Ունձեաններուն: Օր մը երբ Համիտ պաշտօնապէս յայտարարեց թէ Հայերը այլապահեան պիտի վերածեմ“, Հայ հարուստները դարձեալ անբացարելի յամառութեամբ խուլ մնացին իրենց մսհուանը աղդարար այդ զողանջն:

Կեցած է պատմութիւնը, անհերթելի փաստերով ապացուցաներու համար թէ Հայ աղքին փճացումը լոկ սուլթանի մը անձնական քաղաքականութիւնը չէ, այլ թիւրքոյ պետական քաղաքականութիւնն է: Համիտ ուրիշ բան չըրաւ բայց եթէ ուզեց արագայնել մեր բնաջնջումը: Ժողովուրդ մըն ալ կարելի է, ինչպէս անհատ մը, երկու տեսակ կրակով այրել. կամ բոցին մէջ նետել լմնցնել, կամ մաղմաղի վրայ կամացուկ կամացուկ մրկել, մինչև վերջանայ: Ժողովուրդ մըն ալ կարելի է, ինչպէս անհատ մը: Համար բոցին մէջ մահը կը կոչուի ակոտորածու, մեղմօրէն այրումը՝ Հարըստահարութիւն: Ա'լի փաշաները, աղուէները, կը հարստահարեն. Համիտները, վագրները, կը կոտորեն. նպաստակը միւնոյն, միջոցը տարբեր: Հին թիւրքերը հեռատեսութեամբ կոտորածէն նախապատիւ համարած էին Հարըստահարութիւնը: Ա'յդ դրութիւնը քասան տարի վերջ պիտի հացնէր մեղի հիմակուան վիճակէն վատթարագոյն կացութեան մը:

Հին թիւրքերը, Համիտէն շատ աւելի խորամանկ, ուղեցին հանգստութեամ մէջ քնացնել Պոլսոյ Հայը: Ա'ան, Ա'ուշ, Ա'ըրում շատ հետու կը գտնուին Եւրոպաի աչքերէն. Ճիւրբիոյ մայրաքաղաքը իր աշխարհագրական դիլքովը շատ զիւրութիւն կընծայէր քրիստոնեայ ժողովրդի մը մարտիրոսութեամը վրայ քրիստոնեայ աղքերու հոգածութիւնը հրաւիրելու: Թողլ տուին ուրեմն որ Պոլսոյ Հայերը ապրին հանգիստ բացին հայ էփէնտիներու առջև պետական ամէն ասպարէզ մինչև գետպանութիւն, մինչև նախարարութիւն, ու խլամական աշխարհը տեսաւ հայ քրիստոնեայ Ա'եղիներ. Պոլսոյ Հայ վաճառականը, Հայ գրամատէրը կը շահէր ու կը հարըստանար. Պոլսեցի խմբագրիր սանձարձակ կը զարնէր պատիվարքներուն, առաջնորդներուն. Հայ բանաստեղծը անգընչակալ բերնով Հայաստանի օդն ու ջուրը կ'երգէր, Ա'արդանն ու Ա'ահանը. ու ամէնքը մէկունդ Հիւնքեարէնկէնի Ա'կեցցէ Ա'ահմանադրութիւն: կը գուային: Եւ այդ միջոցին անդին, ըլութեան ու մթութեան մէջ, թիւրքը կը նոդէր Հայաստանը:

Համիտ աւելի անհամբեր գտնուեցաւ, չուզեց իր յաջորդներուն թողուլ Հայ ցեղին փճացման գործին շարունակութիւնը. փափաքեցաւ իր աշքովը տեսնել մեր բնաջնջումը: Ա'յդ յանգգնութեան գէմ Հայ ժողովուրդն ալ յանգգնութեան գիմեց. թիւրքը ոճրագործին գէմ Հայ հիւրուր երեան եկաւ. Հայ աղքը ամիսողջ իր զայրոյթը և ուժք ամիսոփելով Ա'իհանկիւլ մը մէջ, յուլիս 15 ին իր սոքերուն տակ ճզմեց սոլոսկող օձին գլխուն պէս, Պաթիհի ժառանգին Խօֆուղան, որուն գեռ քանի մը օր առաջ Հայ կղերը գետնամած երկրագրութեամի, խունկով ու մոմով պաշտօն և փառաբանութիւն էր մատուցած. Ճիշդ ինչպէս իր պաշտօն Վատըծուն:

Հինգ գարու քաղաքականութիւնը այդ օրը կը մեռնէր. ոչ Հայ ժողովուրդը այլ ևս իր նախահայրերուն պաղատող քաղաքականութեան հետևողը կը մնար, և ոչ ալ Համիտ լուս ոճրագործութեան նախապատութիւն

կուտար: Հայ յեղափոխութեան դրօշակը, դրօշակ ազգալին գոյութեան պահպանումին, այդ օրէն իբր գիտաւոր մը աղիտարեր փայլեցաւ Երլուղի երկնքին վրայ: Իր որչին մէջ զազանը, սարսաւահար, իր ապուշ մոլեգնութեանովը մտարերեց թունաւոր գանակը մինել Պոլսոյ հայուն ալ սիրտը, և մէկ հարուածով մեոցնել ազգայնութեան զգացումը ու վտարել իր գլխին վրայէն յեղափոխութեան շարագուշակ աստղը:

Ու ահա ողբի, կոծի, անէծքի հառաշանքներով հայ էֆէնտին, հայ վաճառականը, հայ սեղանաւորը սկսան գորդեցնել աշխարհ: Որո՞ն գէմ գոռացին: Վարդասպանի՞ն: — Ո՞չ այլ անոր գէմ որ իր կուրծքը նետած էր թշնամին առջեւ փրկելու համար ամրող հայութիւնը, որուն մէջ էր և վաճառականը, և գրամատէրը, և հարուստը, և աղքատը, և երկրագործը, և գործաւորը, և գիտունը, և տգէտը: Ազգային պատերազմին մէջ հայ ունեսորը միս մինակ թողուց հայ զինուորը. ինքն ալ անոր ուժէն զրկուած մնաց անօդնական. ի՞նչ ապաւէն ունէր այն օրը երբ կատղած թուրքը եկաւ աղմեց իր կոկորդին ալ:

Եթէ անցեալին մէջ անսիրտ ու անխօնէր գտնուեցաւ հայ ունեսորը, արգեօք փորձառութիւնը պիտի ընէ զինքը աւելի խելացի, աւելի սրտի տէր: Հայ յեղափոխութիւնը ինքնին պաշտպանողական նողատակի ծառայող է. ան կը տքնի պահպանել աղգութիւն մը զոր թիւրք պետութիւնը կը տքնի սպաննել. ով որ հայ է, ինչ կուզէ թող ըլլայ, պիտի ապրի միմիայն աղգին փրկութեամբ. այդ փրկութեան գործին զօրալիկ ըլլալով, անոր ուժ տալով է որ ամէն հայ անհատ պիտի կրնայ, ինչ դասակարգի ալ պատկանի, ասպրիլ յուսաւ: Վայն հայ հաւասարապէս անխօնի կերպով մահուան դատապարտուած է թիւրքէն. ամէն հայ հաւասարապէս անխօնի կերպով աղատութեան դրօշակին տակ իր խելլը, դրամը, արիւնը, ինչ որ ունի, զոհաբերելով է որ ինքն ալ պիտի կրնայ փրկութիւն աղգին ամբողջութեանը հետ:

ՊԱՏՐԻԿԵՐԵՍՆԵՐ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

Ա. Պոլսէն Եւրոպա հեռագրուեցաւ թէ մօտերս Հայոց Ազգային Ժաղովը պիտի գումարուի նոր պատրիարքի մը ընտրութիւնը կատարելու համար:

Կերկի թէ այս ձեւակերպութիւններուն տեսակ մը կարեռութիւն կը տրուի Պոլսոյ քաղաքական շրջանակներուն մէջ, ինչ որ ինքնախարէութեան անհերքելի աղացոյց մըն է:

Կամ պէտք է հարցնել թէ Խզմիրլեան Պատրիարքը օրինաւորապէս հրաժարած կրնայ համարուիլ: Աահմանադրութեան համեմատ Հայոց պատրիարքը իր հրաժարականը կը մատուցանէ Ազգային Ժաղովին, որմէ ընդունուելով միայն է որ պատրիարքը պաշտօնէն դադրած կը հըսակուի: Բայց որ երեսփոխան պիտի յանդինի պահանջնել օրինական այս տրամադրութեան գործադրութիւնը: Տաճկաստան շատ խոհական երկիր մը պիտի համարուէր, եթէ Խզմիրլեան Պատրիարքին պատճառարանեալ հրաժարականը Ազգային Ժաղովին ներկայացնելու պահանջումը ընող երեսփոխան մը դանուէր:

Եւ արգեօք օրինաւորապէս գոյութիւն ունի ինչ որ Ազգային Ժաղովը կը կոչուի: Օրէնքին համեմատ Ժաղովին անդամներուն մէկ հինգերորդը երկու տարին անդամ մը փոխուելու է. 1890 էն յետոյ այս վերանորոգումը տեղի չէ ունեցած: Վայ թուականէն ի վեր շատ երեսփոխաններ հրաժարեցան, շատեր մեռան, և հիմա Աարսակի տիրապետութեան միջոցին ուր են Պոլսոյ հայերը. ցիրուցան, թափառական: Եւ անոնք որ կը մնան Պոլսի,

մահուան սուրբ առկալ իրենց գլխուն վրայ, պարտաւոր են կուրօրէն հնալանդիլ Համբարձութիւն գործակատար տիրահըռութեանին:

Հայց Ազգային Ժաղովը օրինաւորապէս գումարուի թէ հէ, այդ բնաւ կարեռութիւն չունի Հայ աղգին համար արդիւնքի տեսակետէն: Վայ նորընտիր պատրիարքի կամ Եղմիրլեան մը: Վայ պարագային մէջ Հայ աղգը միշտ Յակու մը կը նայ ունենալ. երկրորդ պարագային մէջ Համբարձութիւն կայ: Աւրեմն ի՞նչ կարեռութիւն կունենայ պատրիարք մը:

Եւ ի՞նչ կարեռութիւն ալ ունենայ: Վայնօք պատրիարքը գեր մը կը կատարէր, Հայ աղգին ու սուլթանին միջն միջնորդն էր: Հիմա Հայ աղգին ու սուլթանին միջն միջնորդը Եւրոպան է: Եւ Հայ աղգին ու Եւրոպայի միջնորդն ալ հայկական Յեղափոխութիւնն է, որ պատուեց վար առաւ սուլթանին ու Կուրեաններուն հայ աշխարհին ողբերգութեան վրայ քաշած պարագոյրը:

Կերսէս պատրիարքի օրով սուլթան Համբարի օրով սուլթան Համբարի կը յայտարարէր թէ, «Հայ աղգը օսմաննեան կառավարութիւննեն շատ գոհ է, սակայն հայոց պատրիարքին մեքենայութիւնները զինքը դժգոհ ցոյց կուտան. հայ աղգին գոհունակութեան աղացոյցն այն է որ հայ ժողովին միջն լսովութեան նշան մը չի տեսնուիր»:

Վայ պատրիարքի օրով սուլթան Համբարի կը յայտարարէր թէ, «Հայ աղգը օսմաննեան կառավարութիւննեն շատ գոհ է, սակայն հայ խորվարաններու մեքենայութիւնները զինքը դժգոհ ցոյց կուտան. Հայ աղգին գոհունակութեան աղացոյցն այն է որ Հայոց Պատրիարքը դժգոհութեան նշան մը ցոյց չի տար:

Խզմիրլեանի օրով երբ ժողովուրդը գործեց ու Պատրիարքը բողոքեց, սուլթան Համբար մէկը չարգեց, միւսը տապալեց:

Պատրիարքի ու Աահմանադրութեան խնդիրները այլ և չեն կրնար իբր ժամանեց ծառայել Հայ աղգին: Կեանքի և մահու պատերազմն է որ կը մղուի Հայ աղգին ու սուլթանին միջն. և այդ պահուն է որ տ. Վարկոսին, տ. Կիրակոսին պատրիարքութիւնը մեր մտատանջութեան առարկայ պիտի ըլլայ, կամ թէ Աահմանագրութեան այս ինդուածին տեղ այն ինչը դնելու հոգի քաշենք:

Սուլթանին խորհրդական հայ էֆէնտիններուն քաղաքական տիրացուութեան կ'երկի թէ սահման մը գծել անհնարին պիտի ըլլայ: Իրաւ մտքերնուն կանցընն թէ իր դայութեան կուռին մէջ հայ աղգը ըովէ մը իսկ կը նայ ուշաղիր ըլլալ պատրիարքի ու սահմանագրութեան խնդիրներու: Վայ քանի միամտութիւն չենք սպասեր:

ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ԿՈՒՄԾԿՑՈՒԹԵԱՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԸ

Հնչակեան Կուտակցութեան Ընդհանուր Ժաղովը գումարուեցաւ այս տարի Լուսոն: Վայ պատրիարքի նիստը տեղի ունեցաւ օգոստոս 20-ին (Ա. Տ.), ներկայութեամբ 19 ձայնի: որոնց թիւը յետոյ հասա մինչեւ 24-ի:

Վայ ձայները կը ներկայացնէն երկի և արտասահմանի մասնաճիւղերը, ու այդ միջոցին Լոնտոն գտնուող Հնչակեան կարևոր գործիչներ:

Վայ ձայներ հետեւալ կ'երպով բաժնուած էին.

Երկրի Վասնաճիւղերու պատգամաւորներ 13 ձայն:

Վատասահմանի մասնաճիւղերու պատգ. 4 ձայն:

Լոնտոն գտնուող գործիչ ընկերներ 7 ձայն:

24

Ժաղովը գումարուեցաւ առժամեայ ատենապետութեամբ

երիցագոյն անդամին, և ատենագպրութեամբ կրտսերագուշնին: Ժաղովը պատգամաւորներու վկայագրելով և գործիշը ընկերներէ իւրաքանչիւրին Ժաղովին մասնակցելու իրաւուքները քննելէ և անոնց անդամակցութիւնը հաստատելէ յետոյ միաձայնութեամբ ընտրեց իր Դիմանը հետեւալ կերպով:

Պ. Ա՛հճան Ալվազլեան, Վահենապետ,

Պ. Ա՛հճան Տամատեան, Վահենաղպիր:

Դիմանի կազմութեանէ յետոյ Ժաղովը պատրաստեց խնդիրներու կարգը:

Օրակարգի առաջին խնդիրը ըլլալով Կեղրոնին համարատութիւնը, Ժաղովը Հինդ անդամէ յանձնախումբ մը նշանակեց պատրաստելու համար համարառութեան մանրամասնութիւնները:

Օրակարգին երկրորդ խնդիրն էր Կուսակցութեանս Հիմնական կանոնագրին և նպատակին իրագործման ծրագիրներու պատրաստութիւնը: Ժաղովը Հինդ անդամէ յանձնախումբի մը յանձնեց այս աշխատութիւնը ընել և ներկայացնել Ժաղովին քննութեանը:

Համարատութեան յանձնախումբը իր տեղեկագիրը բերաւ օգոստոս 31 ի նստին:

Ընդհանուր Ժաղովի դիմանը Կեղրոնի անդամ՝ Պ. Վ. Եւետիս Կազմակերպութեանի և Տիկին Մարիամ Կազմակերպութեանի, ինչպէս նաև իրենց մօտ գտնուող երեք ընկերոջ հրաւիրագիր ղրկած էր իր ընկեր ներկայ գտնուելու Ժաղովին շարունակական նիստերուն, բայց այդ ընկերներէն մէկը միայն անձամբ պատասխանեց Ժաղովին հրաւիրին, իսկ միւս չորս ընկերները ոչ անձամբ Ժաղովին եկած էին ոչ այ գրաւոր ո և է պատասխան տուած. Ժաղովը սահկայն իր դիմանին միջոցաւ օգոստոս 28 ին կրկն հրաւիրեց Պ. Վ. Եւետիս Կազմակերպութեանը և Տիկին Մարիամ Կազմակերպութեանը անձամբ ներկայ գտնուելի Ժաղովին օգոստոս 31 ի նստին և իրենց համարատութիւնը ներկայացնել, բայց Կեղրոնի երկու անդամները ոչ անձամբ ներկայացան և ոչ ալ գրաւոր ո և է պատասխան հաղորդեցին: Ժաղովը հետևաբար Կեղրոնի անդամներուն բացակայութեանը քննեց Կեղրոնին ինը տարուան դրծուելութեան մանրամասնութիւնները: Ժաղովը լուլով Կեղրոնի անդամ՝ Պ. Վ. Եւետիս Կազմակերպութեանի և Տիկին Մարիամ Կազմակերպութեանի դէմ եղած բոլոր ամբաստանութիւնները, զանոնք ամէնըն ալ սեպտեմբեր 5 թուակիր պաշտօնագրով հաղորդեց ամբաստանեալներուն, հրաւիրելով զանոնք ներկայ գտնըուիլ Ժաղովին սեպտեմբեր 7 ի նստին ուր այդ ամիսատանութիւնները պիտի քննուեին: Պոյն օրը Պ. Վ. Եւետիս Կազմակերպութեան և Տիկին Մարիամ Կազմակերպութեան ոչ անձամբ ներկայացան և ոչ ալ գրաւոր ո և է պատասխան տուին, հետևաբար և Ժաղովը ի բացակայութեանը քննեց Կեղրոնին պաշտօնավարութիւնը:

Ժաղովը իր մէջ ունենալով Աստունի, Փոքր-Հայքի, Աթլիոյ, և Կ. Պոլսոյ մէջ կատարուած գործերուն բոլոր զեկավարները, ասոնցմէ շատերը երկար ատեն Կեղրոն մը նացած ըլլալով, Ժաղովը կարող եղաւ իւրաքանչիւրէն ըստանալ ստոյդ և Ճշգրիտ տեղեկութիւններ ամէն խնդրի վերաբարութիւններ և անոնցմէ միայն Հիմնապէս, առանց տարակոյսի հաստատուածները լուղունելով, Ժաղովը անոնց վկայ Հիմնուելով սեպտեմբեր 8 ի նստին Պ. Վ. Եւետիս Կազմակերպութեանը և Տիկին Մարիամ Կազմակերպութեանը մարմինները միանայնութեամբ պաշտօնանէ ըրաւ Կեղրոնի անդամակցութիւններ, և միայն գամայն արտաքսեց Հնչակեան Կուսակցութիւնն, իրեւ անկարող և անբարեխիղ զեկավարներ և ընկերներ: Ժաղովը իր այս որոշումը տուաւ ընդարձակ վճռագրով մը որուեղակացութիւնը հետևալ է.

« Ժաղովը վերսիշեալ նկատողութիւններուն համեմատ տեսնելով որ Պ. Վ. Եւետիս Կազմակերպութեան և Տիկին Մարիամ Կազմակերպութեան ընկերական պատուոյ և յեղափոխական բարոյականի դէմ:

« Բանակոլի ըրած են Կուսակցութեանս հիմնական սկզբառունքները,

« Ունակոլի ըրած են Կուսակցութեանս կարգ ու կանոնները,

« Դրենց պաշտօնավարութեան մէջ Հիմնովին մեղանջած են ընկերական պատուոյ և յեղափոխական բարոյականի դէմ:

« Գործած են ամէն կարդի զեղծումներ, որոնք ամենամեծ աղջաներու տեղի տալով վոտնեցին աղքային փըրկութեան դար,

« Հետևաբար ասոնց ամբողջութիւնը կապացուցանէ թէ Պ. Վ. Եւետիս Կազմակերպութեան և Տիկին Մարիամ Կազմակերպութեան թէ անկարող են և թէ անարժան վարելու շնչակեան Հնչակեան Կուսակցութիւնը:

« Ուստի Ժաղովը իր բոլոր անդամներուն միաձայնութեամբը Պ. Վ. Եւետիս Կազմակերպութեանը և Տիկին Մարիամ Կազմակերպութեանը անդամակցիլ Հնչակեան Կուսակցութեան զանոնք Կուսակցութեանէս արտաքսեալ կը հռչակէ: »

Ժաղովին այս վճռագրիրը, բոլոր անդամներէն ստորագրուած, սեպտեմբեր 9 ին հաղորդուեցաւ Վ. Եւետիս և Մարիամ Կազմակերպութեաններուն:

* * *

Ժաղովը յետոյ զբաղեցաւ Հիմնական կանոնագրի խնդրով: Յանձնախմբին ներկայացուցած նախագիծը քըննելով և պէտք եղած բարեփոխութիւնները ընկերութեամբ քուեւունեց այդ ծրագիրը, որուն զիսաւոր հիմն էր այն Յայտարարութիւնը զոր Կ. Պոլսոյ Հայերը 1893 Անդուեմբեր 18/30-ին, առաջնորդութեամբ Կ. Պոլսոյ Հնչակեան Մասնաճիւղին, ներկայացուցին վեց պետութիւններու և դրան: Ժաղովը միաձայնութեամբը վճռեց Կուսակցութեանս ծրագրէն բոլորպին զնցել ընկերավարական յայտարարութիւնը ընել:

« Օրագրի մասին Ժաղովին տուած որոշումներուն մէջ է նաև Կուսակցութեանս կողմէ կատարեալ ձեռնպահութիւնն Ուստիսի և Պարակաստանի Հայոց ներքին գործերուն վերաբերութեամբ: Կուսակցութիւնն թէ ներկային և թէ ապագային մէջ ո և է միջամտութիւն պիտի չընէ Ցախըքիայէն իւրաքանչիղ զորացի աղքային փրկութիւնը ընել:

« Ժաղովը միաձայնութեամբ փափաք յայտնեց որ Ցախըքիայէն հպատակ Հայոց փրկութեան դատին աշխատող բոլոր գործերուն վերաբերութեամբ: Կուսակցութիւնն թէ ներկային և թէ ապագային մէջ ո և է միջամտութիւն պիտի չընէ Ցախըքիայէն իւրաքանչիղ զորացի աղքային փրկութիւնը ընել:

Կուսակցութեանս օդտին վերաբերեալ ուրիշ զանազան խնդրներ կարգադրելէ յետոյ Ժաղովը Հիմնական կանոնագրին 2 րդ. յօդուածին տրամադրութեան համե-

մատ գաղտնի քուէարկութեամբ լնարեց Հնչակեան կուսակցութեան Ավերանական Արշութեան հինգ անդամները, որոնք պիտի պաշտօնավարեն երեք տարի. այս ընտրութիւնները կատարուեցան Ժողովականներու միաձայն քուէովը:

Ժողովը իր վերջին Եթուրտ նիստը ըրաւ հոկտեմբեր 11 ին: Բոլոր անդամները իրենց պարտականութիւնը խղճանորէն կատարած և Հնչակեան կուսակցութիւնը ազդին օգտակարապէս ծառայելու ուղղութեան մէջ դրած ըլլալու գիտակցութեամբ մեկնեցան:

ՕՀՅՅԹՈՒՄ ԵՊՈՍՏՈՒԹՈՒՄ.

ՔԱՌԱՍՈՒՆ ԵՒ ՀԻԿԳՐԻԵԱՅ ՊԱՏԵՐԱՋՄ.

1895 ՆՈՅԵՄԲԵՐ 24-ԵԿ — 1 ՓԵՏՐՎԱՐ 1896.

Ուրախ էր ժողովուրդը, և մարդկային լեզուն չունի բառեր այդ տեսակ ուրախութիւնները բացատրելու... 3,500 թշնամի դիմաց ինկած էր միայն մի զէյթունցի. Կօրու անուն քաջ երիտասարդը, որ Օգուանցի մէջ հերոսաբար կուռած միջոցին, ծակերէն մտած մի գնդակի ճակատէն դպիլով, նահատակուած էր հայրենէքի փրկութեան համար, որի ուրախ, ոդեռուած և անձնուէր զինուորն էր միշտ: Եյդ հերոսէն զատ վերաւորուած էին կարկալարի կողմը 4 գիւղացի հայեր և սոցա հետ ինկած 1000-ի չափ այծեայ զինուորներ, որոնք իրենց անդիտակ հերոսական դերը լրացնելէ յետոյ ամույքեյուն հիքէ ապույը՝ գարձան, կազդուրելու համար մեր յոդնած ու քաղցած քաջերը:

Ոի կողմէ այլ ևս հայելին պաշարը այնքան նուազած էր, մանաւանդ գիւղացի փախտականներու համար, միւս կողմէ այնքան նեղուած էին մեր արօտավայրերը ձիւնի ու թշնամի պաշտօնով, որ ամէն մի մարդու համար ստիպուած էինք բաշխել դրեթէ մի մի այծ օրական, որոնց միսը սակայն կը զանեցնէր մղ, իր անլութեամբ, միայն մի քիչ կը մեղմացնէրը զանոնք եփելին յետոյ վրան լիցնելով ըրուապ (պէքմղ):

Ժողովորդի ուրախութիւնը գաւնացնող ինդիրը ռազմամիջերի ինդիրն էր, որ այլ ևս զգալի եղած էր: Զախմախուներու համար միշտ կը պատրաստուէր, միայն մարմիններու համար անբաւական էին:

Օէյթունցին չկայ բառը չէր հասկնար. պէտք է ստեղծուէր. անկարելին կարելի լինէր: Եյդ դիւցալունները ութերորդ, «մահացու մեղքը» կը համարէին ձեռնածալ մեռնիլը և կամ բանտերու մէջ հիւծիլը: Ենոնց համար «տէօկիւշէ տէօկիւշէ» մեռնիլը ոչ միայն իրենց փառքն ու իսէան էր, այլ և հաւատքի հիմք: Ենոնց մէջ արմատացած էր այն դաղախարը թէ ոչ մի բարեգործութիւն չէր կարող արմանացնել զիրենք Եստուծոյ արքայութեանը, ինչքան թշնամու գէմ կուռիլն ու մեռնիլը: Եստուծաշաշունըն էր իրենց զիսաւոր մատեանը և հայրենիքի համար կուռիլն ու մեռնիլը իրենց ամենամեծ առարիխութիւնը:

Եյդ առաքինութեամբ օժտուած քաջերը պէտք էր գոհացնել միշտ: Ուեր պէտքերուն նպաստեցին նաև թըշնամիի 13 թնդանօթները, որոնց ոռումերէն մեծագոյն մասը հողին թացութեան պատճառաւ չի պայթեցան, և այդ չի պայթածները խալոյն կը խլուէին հերոս կիներու և արխասիրա մանչերուն կողմէ:

Ոինչև վեցերորդ օրը հաւաքուած էին 400 ոռումը: Կարգադրուեցան ամէն տեղ մասնաւոր խմբեր, որոնք սկսան

գործունէութեան: Եմէն մի ոռումը կը հանէին 63 տըրամ վառօդ և 45 գնդակ: Կապարները անհամեմատ աւելի շատ էին, որովհետև փոքրիկ երախաններն անդամ, ամենատաք պատերազմի միջոցին, կը վազվուտէին և քըքըրելով իրենց եղունգներով պատերն ու հողերը գուրս կը բերէին թշնամի գնդակները: Ենոնց ամէն մէկը մինչեւ իրիկու օխա արձիճ: Եւ որով արագօրէն լեցուեցան զատարկ փամփուշտները:

Եյսպէսով ինչ որ թշնամին կը ճգնէր հանել իր նպատակին, մենք կ'իրականացնեինք. այն պայմանաւ որ մեր մարմինի վրայ չի փորձուածները իրենց վրայ կը փորձէինք: Ունք լաւ պարտականները էնք. մեր փոխ առածները նոյն օրն իսկ ետ կը գարձնէինք. «չըու Քրիստոսը Ոէմմէտին պօյտքին տօկը մնջ»... Եյս էր ջերմեռանդ զէյթունցի խօսքը:

Կէս գիշեր էր. Զաթօլ-Քօրի քաջերը, չի դիմանալ սաստիկ ցուրտին ու քաղցին, դարձած էին Օէյթուն կալդրուելու: Ոիայն Աօլախ-Տէտէի խորշերը և աւաճոնց դավաներու շրւով կրակներ վառած, մի քանի հարիւր հայ քաջերը կը կոնձէին շիշերով օղիններն ու կը թըմուացնեին տամպուրանները, իրենց դիւցալներդութիւնները աւաշելով»:

Էմմի փաշան, ցրուած բանակը նորէն ոգեւորելու համար Միկ-Չորի մէջն անցուցած էր գէպի կարկալար իր բանակէն 3-4 հազար զինուորներ, որոնք աչ ու դողով կըսպասէին յաջորդ օրը նորէն յարձակելու:

Քաղաքին մէջ լցուած էին խմբերը, և նորէն պատերազմի վայրը գառնալու կը պատրաստուէին: Ոէրկէնեան Պապան յաղթահասակ դիւցալնի նման ձին աշտանակած, հայկական գնդերու առաջն էր անցած և կը խրախուսէր թուլասիրները արհամարհել գնդակները և ը վախենալ մեռնելէ:

— Եւ պէտք, չի՞նք կու վախիք, էն առջև ես իրթօմ առաջը ես կլացընուիմ, իտիվոնց ա գուք — Տղաք, ի՞նչ կը վախէք, ամէնէն առաջ ես կերթամ, առաջն ես զարուիմ և ապա գուք:

Եւ կարծես կը մարդարէանար այդ օր իր հերոսական մահը:

Դեկտեմբեր 7 հինդշաբեմի առաւօտն էր. ժամը 2-ի միջոցները ճաթափաւիւնը սկսաւ. ամէն կողմէ երկու բանակներն ալ սկսան յարձակումները, նախորդ օրուայ սաստկութեամբ և կատաղութեամբ:

Օօրանոցի և Աների կողմի յարձակումները ինչքան ալ բուռն միշտ ետ կը մղուէին:

Կարկալարի կողմի զօքերը, թէպէտ Զաթօլ-Քօրի սառած զուլաներուն ետև ոչ չէին գտած, սակայն սրտատրոփի կը յառաջնային և այս անդամ երեք ուղղութեամբ. մի մասը հարաւի այգիներու մէջէն, մի մասը լերան միջալայրէն և միւս մասն ալ բարձրէն գէպի: Ճաթափաւիւնը զարձակումները երեք ուղղութեան վրան ալ բաց էին և արագ. սակայն հաղիւ թէ Զաթօլ-Քօրի բլուրը գարձան, հայկական գնդերը սկսան դըն գակներ տեղալ երեք զօքարաժններու. վրայ ալ անսնց գէմ աղեղաձև շարուելով: «Ետքէն սկսան սովորական աղաղակները և նորէն Օէյթունը ծրարուեցաւ ծխեղէն ամպերու մէջ. պատերազմը կատաղաբար տեսեց և թշնամին մի քանի բուռն յարձակումներէ վերջ չը կարողացաւ ընկրկել կամ ձեղքել հայոց գնդերը և հազարաւոր կուռութեամբ տալէ վերջ պատերազմը գաղրեցուց ժամը 6-ին:

Ժամը ութն էր. յարձակումները նորէն սկսան ամէն կողմ աւելի կատաղութեամբ, թշնամին երթալով զայրանալու վրայ էր. տասուերկու անդամ առաւել եղող կա-

նոնաւոր բանակը խաղալիք էր դարձած մի ափ ժողովրդի , որ գեր երեկ իր ստրուկն էր , բայց կանգիտանար թէ , ազատութեան սերը և ինքնապաշտանութեան ողին ինչքան կառիւծացնէ մարդը , մինչդեռ աւարառելու քարոզները՝ թուրք զինուորները ստորնացնելէ և վատացնելէ աւելի ոչնչի չեին ծառայեր:

Ո՞ւս կողմէ հաւատքի սրբութիւնը ու ինքնագիտակցութիւնը զէյթունցիներու քաջութեան հիմնաբարելն էին: Այդ ամենատաք պատերազմներուն իսկ , գերեզմաննոցի պառաւներն աղօթքի կանոնած և ալեզարդ ծերերը ծխամորճերն իրենց բերնին , բարդ-բարդ ծուխեր դուրս տալով , պատերուն կրթնած ամենայն պաշարինութեամբ կը պոռային .

— Այի վախեք , մի , լը պլէզ , գեղը շառնըւաց , գեղը վախք է : Աս պապոնց զբիցը է՞ : (Ո՞ի վախնաք , մի , տղաք . Օէյթունը չառնուիր , Օէյթունը վախք է՞) : բոլոր յարձակուններն ալ հերոսարար ետ մղուեցան թէ մեծ բանակի և թէ կարկալարի կողմը դետին սփսելով հազարաւոր դիակներ :

Ժամը 11-ի ատենները Առկիսոնի Զերբէզ Աէհմէտ պէկը իր Զերբէզ Աէկմէնով մի վճռական յարձակում դործեց զաւախներուն շուրջը նստող հայկական գնդին վրայ . իր միաբն էր ցրուելով այդ գունդը ետևէն պաշարել հարաւի գնդերը : Հարցանաձութիւնը կրկին բորբոքեցաւ : Վէրկէնեան Պապան , կարկալորէն Ուսկանեան Խաչերը , Զօղագեան , և Աւագ-Ալաքն Պօղոս աղա Տէր-Յովակիմեանը , որոնք այդ գնդի հրամանատարներն ու առաջնորդներն էին , անդադար խրախոյներ կը կարդային և գնդակի տարափներ կը տեղային թշնամոյն մրայ :

Սակայն աւաղ որ գնդի վերի թէր կազմուած լինելով գիւղացիններէ թուլացաւ և սկսաւ նահանջնել : Անդպէտ մնացած քաջերը հերոսարար դիմադրեցին , սակայն զարնուեցան Վէրկէնեան Պապան , խմբի գլխաւոր հրամանատարը , Ուսկանեան Խաչերը և Պօղոս աղան : Հայկական գունդը սկսաւ ամրոջութեամբ նահանջնել . այդ պատճառաւ բաւական նահանջեցին նաև հարաւի գնդերը : Հայկական գնդերու կացութիւնը բաւական մեծ վտանգի մէջ էր , բայց մի բանի նոր պարագլուխներ վարէն օդութեան հասնելով , կանգնեցուցին խումբերը և խիստ ընդդիմակրութիւն գործեցին , աչա այդ միջոցին զարնուեցաւ և ինքը Վէհմէտ պէկը :

Զերբէզները տեսնելով իրենց արի և հռչակաւոր ցեղապետի մահը սկսան իսկոյն ետ նահանջնել . սոցա հետ նահանջեց կանոնաւոր զօրիերու բանակը . պատերազմը վերջացաւ ժամը 12-ին :

Այսօր հայերէն մեռան չորս աննման քաջեր , իոկ թշնամի բանակներուն կորուսաը նախորդ օրուան չափ էր , մօտ 3,000 հոգի . սոցա հետ ինկած էին այդ օր մեծ թըռլով զինուորական սպաններ :

ՏՕՐՈՒՅԻ

ՀԵՅԹԵԿԻ ԵՐԿՐՈՒՅԻ

ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏ

Կմուշ մը աչա այն բարեկարգութիւններուն որոնք սկսան գործադրութիւն հայաստանի մէջ :

Տիգրանակերտի մէջ հինդ անդամէ յանձնաժողով մը կազմուած է սստիկանական բարեկարգութիւնները սկսելու նպատակով : Այդ անդամներուն վրայ գաղափար մը տալու համար ըստնկը թէ հինդէն մէկն ալ շատ վայրագ Ճ'ո-

1) Պագլքը եկեղեցին մը , հեւանդանոցի մը , մզկիթի մը յատուկ կալուածն է . այստեղ կերպի Աստոյ յատուկ մի քաք լինելու նշանակութիւն ունի :

Ճիսլատէ քիւրտ Ապտալքատը փաշան է , միւս անդամները վայրենութեան մասին կրնան մրցիւ Ապտալքատը հետո :

Ինչ և է . յանձնախումբը գործի կակսի . այս լուրը երբ կ'իմացուի աչա 15 խեղճ ալքատ հայ երիտասարդ կ'երթան սստիկան կը գրուին . քանի մը օրէն ալ կը գիմն սստիկանի մը որպէս զի յանձնախումբէն ընդունին իշենց ձիերն ու հագուստաները , և աչա կ'առնեն յանձնաժողի նախագահչէն հետեւալ պատասխանը .

— Պացէք ձիերնիդ գնեցէք և հագուստաներնիդ կարել տուեք , ու պէտք եղածները պատրաստելէ ետքը եկէք որ հարկ եղած հրահանդները տանք ձեզի :

Հայերը այս հրամանէն ապշած կը պատասխանին .

— Անի որ ձիերը մենէ և հագուստաներու պատրաստութիւններն ալ մենէ է , ալ ի՞նչ պէտք է մեզի այդպիսի սստիկանութիւն . մենք զրամ՝ չունինք , ուստի և ասանկ պաշտօն ալ չենք կրնար ընդունիլ :

Այս կ'ըսին ու կը ձգեն կ'երթան . որքան որ սրիկայ , մարդասպան , ոճրագործ թիւրքեր կան սստիկանութեան պաշտօնի կը կոչուին . օրինակ . Խէվֆիք անուն սրիկան կոտորածէն առաջ պարզ սստիկան էր . կոտորածի ժամանակ 27 քրիստոնեայ սպաննած ըլլալուն համար բարձրացաւ քօմիսէրի պաշտօնին , ու յետոյ աւազակ երկու թիւրքը և մէկ քիլտանի սստիկան զինուորով Զերմակ զրկուեցաւ :

— Աեղեքումները , հարստահարութիւնները , կաշառակերութիւնները աննկարագրելի են :

— Արեւանիներու պատրիարքին հետեւած բարբարոսական ընթացքը զզուանք կ'ամրէ Տիգրանակերտի հայութեան : Այդ թշուառականը կառավարութեան աջ բազուկն է և հայ տարրին ընանջման քաջալերին օգնականը հանդիացած է : Այդ ամիրատը ամէն օր մեծ քանակով ողի խմէլն յետոյ աւելի ու աւելի կ'ամրագնդի իր յիմար ըլլանուրութեան մէջ և բողորովին կուսակալն կոյր գործիքը կը գանայ : Կուսակալութեան կողմէն պատրաստուած անիրաւ , սուտ և զրպարտական տեղեկագրութիւնները ըստորդելով , անզիլերէնի թարգմանել կուտայ և թէ Անդլամ ու թէ ուրիշ տեղեր կը զրկէ :

ՊԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆ

Կ. Պոլսոյ թիւրքը սստիկանութեան պէտ Կաղըմ փաշան պաշտօնանկ եղաւ : Այդ անունը հայ յեղափոխութեան պատմութեան մէջ իր տեղը ունի : Կաղըմ երկան եկաւ ծիշտ այն օրը երբ հայ Յեղափոխութիւնը գլուխը վեր կը բարձրացնէր , 1890 յուլիս 15 ին : Խէվրքերու սուլթանը մինչև այդ օրը իրեն երկու փոխանորդ ունէր . քաղաքական գործերու համար սատրազամը , կրօնական գործերու համար չէյիփիւլիսլամը . յուլիս 15 ին այդ թիւրքին վրայ աւելցուց երբորդ մըն ալ , հայ յեղափոխութեան համար Կաղըմ : Հարունակ վեց տարի Կաղըմ այդ փոխանորդութիւնը վարեց Վէհծ-Վարդապանին և հայագին միջև յայտարարուած մենամարտին մէջ . կոիւր տեւեց վեց տարի , և տուլմանին լիազօրը պարտուած կաներութեանայ դաշտէն :

Յեղափոխական զնդակը չարձակուեցաւ Կաղըմի սըրտին , վասն զի սստիկանութեան պէտի պաշտօնին համար Կաղըմէ աւելի անձարակ անձ մը անոր յաջորդ տեսնելը հաւանական չէր երեւար : Իրաւ է որ Կաղըմ Մելպոնէ թիւրքի 18 ի և Օդոսոսու 14 ի ջարդերուն նախագահեց համարավայել արժանաւորութեամբ , բայց այդ արժանիքը աւելի զահճի մը արժանիքը երեւան կը բերէ քան սստիկանութեան պէտի մը :

Վէց տարուան պաշտօնավարութեանը մէջ Կաղըմ երբեք չի կրցաւ յեղափոխական գաւադրութիւն մը կան-

խաւ վիժեցնել: Հայ Յեղափոխութիւնը 1894 յունիսին իր գոյութիւնը սքանչելապէս կը հաստատէր, միևնոյն օրուան մէջ Պոլսոյ բոլոր եկեղեցիները նետելով Շաղեանի պաշտօնավարութեանը համար սուլթանի երարքին դէմ յեղափոխական հակահրամանը, և Պոլսոյ հայութիւնը հընազանդեցաւ այս հրամանին և ոչ թէ սուլթանականին: Կազմ ոչ սեպտեմբեր 18 ը կասկածեցաւ, ոչ օգոստոս 14 ը, ու սումբը Պոլսոյ մէջ համաձարակ եղաւ. ու այս ամենը արգելը չէր Կազմին շարունակ յայտարարելու թէ ամէլ յեղափոխականներու հետք չէ մնացած Պոլսոյ: Իր պաշտօնավարութեան սկիզբները Կազմ կը պարհենաց որ հայ յեղափոխականներէն և ոչ հատ մը մընացած է: Իր պաշտօնան կութենէն քանի մը օր առաջ նոյն յայտարարութիւնը կ'ընէր Կազմ Վաղանէ-Բաօնի թղթակցին ալ:

Կազմ սակայն մարտնչեցաւ հայ յեղափոխականութեան դէմ տանջանքի մէքենաներով, գրչով, քաղաքական յարաբերութիւններով. այդ ամէն զէնքերը չի կրցին սակայն յաղթահարել հայ յեղափոխութիւնը. ան իր կեանքի հիմքը հայ ազգին բարոյականէն կը ծծէր ու կը ծծէ:

Հայ յեղափոխութեան անընկճելի տոկունութիւնը բարոյական ամենամեծ ուժի մը ապացոյն է: Հայ ազգը որ դարերու յոգնաթիւ շարքի մը տեսողութեանը մէջ սորկացնող լուծի մը տակ ճնշուած է, այդ ազգը ծնաւ հաղարաւոր զաւակներ որոնք մարդկայն ընդհանուր Յեղափոխութեան ասպարէզին մէջ կրնան իրենց բարոյականով եւրոպական ու է յեղափոխական ժողովրդի հաւասար, եթէ ոչ գերազանց, ցոյց տալ հայ ազգը: Հազիւ թէ մէկ կամ երկու Վամբէրէ տեսանք: Հալածուած, ինչճ, փախստական հայ յեղափոխականը ամէն տեղ մնաց միշտ բարձր, միշտ անշահանդիր, միշտ հայրենիքի և աղատութեան սէրը ամէն վայելումէ, ամէն փառքէ վեր դասող: Հայ յեղափոխութիւնը իր մէջ երկաւակտութեր ունեցաւ, յեղափոխականները կուսակցական անուններու ներքեւ իրար հալածեցին, բայց Կազմին միջամտութիւնը միշտ հետու պահէցին:

Ճաղովուրդ մը չի մեռնիր ջարդով, իր մահը բարոյական հիւանդութիւնէ կը պատահի. հայ ազգը այդ վախը ըռնի, հայ Յեղափոխութիւնը այդ անտարկնութիւնը կատարեց շատ բարեգուշակ արդիւնքներով: Ծիրւքիոյ իսլամ ցեղերը որոնք Համբաւին վարչութեամբ իրենց կայսրութեան քայլքայումը կը տեսնեն, չի կրցին քսան տարուան մէջ ծնիլ մին այն հերոսներէն զոր հայ ազգը շոայլեց, ան ճնշուած զախանուած հայ ժողովուրդը:

Ու իր մենաւորութեանը Կազմ պիտի տեսնէ թէ այն երիտասարդութիւնը զոր ինք տանջեց, հալածեց, կոտորեց, այսօր քաղաքակրթութեան մէջ գլուխնին բարձր կը պանծան իրենք ալ, ազգերնին ալ: Եւ ինք Կազմ հայ արիւնով գնած փաշայութեան տիտղոսով կը նկատուի 19 րդ գարուն վերջը մարդկութեան ամենէն գարշելի, ամենէն նողկալի, ամենէն աւելի արհամարելի արարածին, Համբաւին, հըլու գործակատարը:

Այս ալ իսրունկ վէրք մըն է, դաշունին հարուածէն աւելի հաստոյր թերեւ:

ՏԻՐԱԲ ՀԱՅԻ ՈՒՐ

Հնչակեան կուսակցութեան կեդրոնական Վարչութեան նախորդ անդամ Պ. Աւետիս Կազմարբէկեանի և Տիկին Վարիսմ Կազմարբէկեանի պաշտօնանկութիւնը և կուսակցութենէս արտաքսումը ծանուցուեցաւ համառօտարար, անդամէն համարելով աւելի ընդարձակուէն խօսիլ. առայն այս լոռութիւնը խղելու տիտուր հարկը կը ներ-

կայանայ: Պարոն և Տիկին Կազմարբէկեանները կարող չեղան ըմբռնել թէ յեղափոխական կուսակցութեան մը զեկավարները երր կը հասնին այն կացութեան ուր այսօր կը գտնուին իրենք, ուրիշ բան չունին ընելիք բայց եթէ թաղուիլ խոր լոռութեան մէջ, և ջանալ որ եթէ ոչ իրենց յիշատակը գէթ իրենց անունը մոռնայ ժողովուրդը:

Հնչակեան կուսակցութեան կեդրոնական Վարչութիւնը յատուկ շրջաբերականով մը կուսակցութեանս բոլոր Վասնաձիւղերուն հաղորդեց Ընդհանուր Ճաղովին այն պատճառաբանեալ վճռագիրը ուր մանրամասնորէն պարզուած էն Պ. և Տ. Կազմարբէկեաններու պաշտօնանկութեան և կուսակցութիւնս համար այլ ևս վերջացած են:

Հրապարակի վրայ երեցաւ դրութիւն մը, 1896 սեպտեմբեր 17 թուակիր, հետևեալ ստորագրութիւններով.

«Հնչ. կուսակցութեան Պատգ. Ընդհանուր Ժաղովին կողմից՝

‘Կախագահ’ Հնչեակ կուսակցութեան
‘Քարտուղար’ Վարչութեան.

Կամանապէս գարձեալ երեցաւ ուրիշ դրութիւն մը, 1896 սեպտեմբեր 23 թուակիր, հետևեալ ստորագրութիւննով.

Հնչ. կուսակցութեան Պատգ. Ընդհ. Ժաղովի կողմից՝

‘Կախագահ’ Վարչութեան Հաղորդակի

‘Դնչակէս կը կրնայ ենթադրութիւններէն, իբր թէ Հնչակեան կուսակցութեան Պատգամաւորական Ժաղով մը գումարուած է որուն նախագահներն ու քարտուղարն ալ յիշեալ պարոններն եղած են:

Վնիք ձեռքբերնիս ունինք դրութիւն մը որուն ներքեւ ստորագրած են Պ. և Տիկին Կազմարբէկեաններու քով գտնուող անձերը: Վ. Ա. յուցակին մէջ նշանակուած են իրաբանչերի տիտղոսները, սակայն ո՞ւ անախագահ” Պ. Ամսպես կախական իտուշպուշեանի, և ո՞ւ քարտուղար Պ. Պետրոս Վարիսմանի անուններու քով “պատգամաւոր այս ինչ Վասնաձիւղին” բացատրութիւնը կայ: ‘Կամանապէս և ո՞ւ Ա. Աւետիս Կազմարբէկեան ո՞ւ է Վասնաձիւղէ պատգամաւոր ընտրուելու պատիւը ունեցած է: Վ. Ա. յուցակին մէջ միայն հինգ անունի քով “պատգամաւոր” նշանակուած է: Վ. Ա. յուցակին երկուքը Երկրի Վասնաձիւղերէն են. մէկը Տ. Վարիսմ Կազմարբէկեան և միւսը Պ. Հրապարակի իրերը կովկասէն ու Պարսկաստանէն: Վ. Ա. յուցակին երկուքին նկատամիւն ո՞ւ է հակառակ դիտողութիւն չի նկատուիր, իսկ միւսներուն համար կարելի է շատ տաւարկել: Բայց ենթադրելով թէ անոնք ալ կրնան օրինաւոր համարութիւն, բոլոր պատգամաւորներուն թիւը հինգ էն անգին չանցիր: Ինչպէս կ'երեւի, Պ. և Տ. Կազմարբէկեաններու համար օրինաւոր չի ամարութիւն, բոլոր պատգամաւորներուն թիւը հինգ էն անգին չանցիր: Ինչպէս կ'երեւի, Պ. և Տ. Կազմարբէկեաններու համար օրինաւոր չի կրնար համարութիւն այն ժաղովու հարացուին, իսկ 5 ձայնը օրինաւորութիւն է:

Եւ այդ հինգ “պատգամաւորական” ձայնէն ալ երկուքը միայն Երկրի Վասնաձիւղերը կը ներկայացնեն: Պիտելի է նաև որ այդ երկու ձայնէն ալ մին, Տ. Վ. Վր. Կազմարբէկեան, Կեդրոնին անդամ ըլլարով ձայն չունի համարատուութեան գործին մէջ, այնպիս որ Հնչակեան կուսակցութեան Երկրի բոլոր Վասնաձիւղերը միայն մէկ ձայնով հաշիւ ու համար կ'առնեն Պ. և Տ. Կազմարբէկեաններէն:

Եւ այս տեսակ վարպետութիւններ հայ ժողովզդին մարսել տալու համար ի՞նչ հեղինակութիւն ունին մի խուշպութեան կամ մի Վարդիմեան, որոնց քշանցքներուն տակ կը մոնեն Կատարբէկեանները ինքընքնին պաշտպանելու համար Կուսակցութեան և հայ ազգին առնել:

Վաղինը անծանօթ մէկն է, երկրորդը անցած տարի բանտէն ելլելէն յետոյ քաշուած էր Ուուսաստան. Կատարբէկեանները կարևոր գումար մը զրկելով իրեն հրաւիրեցին զինքը, մօրը հետ մէկտեղ, քովերնին: Հանդիստ կապրին. Պ. Խուշպութեան ալ իրենց բաղակից եղաւ: Այսպիսի ասպնջականութեան մը իրը թերհաշիւ փոխարինութիւն ներելի կը համարին քանի մը սուտ վկայութիւններ որոնց մէջ նշանաւոր կրնան երեկի հետեւալները:

1. «Իր չորրորդ նիստում (պատգամաւորական անդայ Շնդհ. Ժողովը) քննելով Հնչակեան Կուսակցութեան իննամեայ գոյութեան ժամանակամիջնին ունեցած Ուութին և Ելբի հաշուետոմարները, Պատգ. Շնդհ. Ժողովը գլուաւ նրանց ձիգ ու կանոնաւոր:»

Օարմանալի պիտի մուրի որ Հնչակեանի նման Կուսակցութեան մը ինը տարուան բոլոր հաշիւնները կարելի ըլլայ մէկ նստի մէջ քննել և վաւերացնել: Այս զարմանքը տեղի չունենար երբ ըսենք թէ Պ. և Տ. Կատարբէկեան ընաւ երբեք հաշուետոր չունին. և ոչ իսկ նըսպարավաճառներու ելևուտքի քիչ շատ պարզ տետրակ մը բռնած ներ:

«Հայտարարում է նմանապէս, որ նոյն նիստում Պատգ. Շնդհ. Ժողովը հաստատեց նաև, որ Հնչակեան Կուսակցութեան իննամեայ գոյութեան միջոցին՝ Կուսակցութեան, որպէս և «Հնչակ» և «Պատգամական» պարբերական հրատարակութիւնների հիմնադիրներ ու վարիչներ Պ. Եւետիս «Կատարբէկեանց նուիրել են Կուսակցութեան 18,709 ֆրանկ, ինչպէս և ձեռնարկելով «Հնչակ» ը որպէս սեփական թերթ, նրա իննամեայ ծախքերն ալ հոգացել են իրանց միջոցներով:»

թէ Կովկասի հայերը և թէ Կատարբէկեաններու բոլ գտնուած ընկերները գիտեն թէ Պ. Եւետիս «Կատարբէկեան գժբաղդաբար չի գտնուիր այնպիսի արթայական առատաձենութեամբ հայ յեղափոխութիւնը օժտելու բարերաստիկ վիճակին մէջ: Շնդհակառակին Հնչակեան Կուսակցութիւնն է որ միշտ հոգացած է ու կը հոգայ թէ Պարոն, և թէ Տիկին «Կատարբէկեաններու ապրուտի, բնակութեան, հանդիստ կենցաղավարութեան բոլոր միջոցներու:»

Պ. Կատարբէկեաններու դէմ տրուած վճռադրէն եթէ չենք ուզեր հրատարակել քաղաքական ինդիրները բայց կարող ենք այդ զգուշաւորութիւնը չընել ինչ որ կը վերաբերի գրամական ինդիրներու:

Եհաւասիկ վճռադրին այդ կէտերը.

«Կատարելով որ Ասունի և Վաւշի համար . . . քաղաքէն զրկուած 350 սոկին և . . . քաղաքէն զրկուած 200 սոկին յատկացուած նպատակին չեն գործածած,

«Կատարելով որ Ասունի ապստամբութեան համար Ամերիկայի Վասնաձիւղերէն եկած գումարները և Վասունի տառապեալներուն համար Լուէսի Վասնաձիւղէն եկած 108 սոկին, ինչպէս նաև Ամերիկայի միւս Վասնաձիւղերէն այս նպատակաւ եկած գումարները իրենց նըսպատակներուն չեն գործածած,

«Կատարելով որ . . . քաղաքը զէնք զրկելու համար իրենց զրկուած 160 սոկին չեն գործածած յատկացուած նպատակին,

«Կատարելով որ Կիլիկիա զրկուելու համար . . . քաղաքէն իրենց հասած 1,163 սոկիէն միայն 650 սոկին զրկած

են, ան ալ շատ ուշ և շատ ձախող կերպով: Իսկ մինչ մէկ կողմէն Հնչակի միջոցաւ ուղած են հասկցնել թէ գըրաւուած գրամին կրկնապատիկը զրկած են, և թէ այդ միւս մասը իր տեղը հասած է. միւս կողմէն Ամերիկա քարոզել տուած են թէ Վիլիկիա 2,000 սոկի զրկած են որուն 800 սոկին գրաւուած, իսկ մնացեալ 1,200 սոկին ապահով տեղը հասած է, և որպէս թէ այդ ալ Ամերիկայի Վասնաձիւղերուն զրկած գումարն է:»

«Կատարելով որ Օէյթունի ապստամբութեանէն առաջ, ապստամբութեան միջոցին և ապստամբութեանէն վերջ իրենք ստացած են գրամական կարեւոր գումարները զանազան կողմերէ, ինչպէս Պոլսէն, Ամերիկայէն և ուրիշ տեղերէ, ուղղակի Օէյթունիցներուն հասցնելու նպատակաւ սակայն իրենք այդ գրամներուն շատ աննշան մէկ մասը միայն զրկած են Օէյթուն, գիտանալով Հանդերձ տեղական անշտաճգելիք պէտքերը և գործիչներու թախանձագին պահանջները: Իրենց այս ընթացքով պատճառ եղան որ Օէյթունի համար այլ ևս հանդանակութիւն չի շարուակուեցաւ, և զանազան կողմեր հաւաքուած զրամիերը անվատահութեան պատճառաւ կերպոն չի զրկուեցան, ուրով Օէյթունիցները զրկուեցան իրենց արդար իրաւունքն:»

«Կատարելով որ Օէյթունի համար հանդանակուած գրամը, որ այնքան զոհաբերութեան արդիւնք է, չի գործածելով իր նպատակին, իրենք, Պ. Եւետիս «Կատարբէկեան և Տիկին Վարիամ» Կատարբէկեան ստուեր ձգեցն Կուսակցութեան պատճառոյն վրայ:»

Իսկ այս ամենուն վրայ կրնանք աւելցնել որ նոյն իսկ Հնչակի չորս տարուան հրատարակութիւններէն կը տեսնուի թէ ինչքան գումար հասած է Կատարբէկեաններուն. այդ հրատարակուածներուն վրայ աւելցնելով չի հրատարակուածները, կը գանենք որ չորս տարուան մէջ առնուազն 10,000 սոկի հասած է Կատարբէկեաններուն. թէ ինչ ըրած են այդ գումարը ոչ ոք գիտէ. ենթադրելով որ չորս տարուան մէջ ծախսած ըլլան իրենց անձնական պէտքերուն. և Հնչակի հիմնադիր համար 4,000 սոկի. 1,000 սոկի մըն ալ առ աւաւելն զրկած ըլլան Կիլիկիա կամ այլ ուր, տակաւին 5,000 սոկի հաշիւմը կը մնայ բաց: Ինչպէս կը տեսնուի Պ. և Տիկին. «Կատարբէկեանները հաշուետոր չի բոնելու և օրինաւոր Շնդհանուր Ճաղավին չի ներկայանալու շատ պատճառներ ունեին:

Եթէ Պ. և Տ. Կատարբէկեանները մինչև իսկ ու է օրինաւոր փաստ մը ունենային իրպ Շնդհանուր Ճաղավին չի մանչնալու Լոնտոն եկող պատգամաւորներու և ընկերներու գումարումը, և սակայն իրենց պատճուայն դէմ եղած այս ամենածանր ամրաստանութիւնները քննելու համար ընկերական կամ նոյն իսկ օտարաբգիներէ կազմուած պատճուայ տեսեան մը պահանջելու պարագականութեան մէջ էին:

Այս Պ. և Տ. Կատարբէկեանները պէտք մը կ'զգան Կուսակցութեանս և հանդութեան առջև իրենք զրկած պաշտպանելու. բայց իրենց ամենէն անձնուերն իսկ կրնայ առանց գժբաղդաբար հանդութեան ընդունիլ թէ վեց տարիէ ի վեր Հնչակեան Կուսակցութեան գործերէ բոլորովին հեռումնացող Պ. Վարիամ մը, կամ մի ու է Հմայեակ խուշպութեան չեն որ այդ վկայականը իրենց կրնան տալ: Ընոնք միայն կրնան խօսիլ որ այս վեց տարուան միջոցին մէջ գործերն են Փոքր-Հայք, Վասուն, Կիլիկիա, և անոնք որ երկար ատեն Կեդրոնը մնացած բաց տեղեակ էին գործի: Ատոնք ամենքը կը կազմէին օրինաւոր Շնդհանուր Ճաղավինը որուն կ'ատենապէտէր պատճառաւոր Պ. Արվազեան, և ատենապէտին էր պատգամաւոր Պ. Տամատեան:

Պ. և Տ. Կատարբէկեանները երեկի կարող չեն

Հաւտացնել կուսակցութեան անդամներուն և հայ ազգին թէ Հայաստանի և Արևիկոյ մէջ, Երկրին ամէն կողմբը իրենց արիւնը թափող, թշնամին դէմ կուրծք աըւող, ժողովրդին ցաւերուն ցաւակից, անոր տառապանքներուն տառապակից Հնչակեանները, որոնց փառքերը իրենք Կազարբէկեանները շարունակ դրուատած են Հնչակի միջցաւ և մասնաւոր նամակներով, ատոնք ամէնքը նուազ սրտցաւ ըլլան, նուազ Հայրենասէր ըլլան, նըւազ յեղափօխական ըլլան քան թէ իրենք Կազարբէկեանները որ Ճշնէվ, Կթէնք, Լոնտոն միայն կեցած ընտանիք կազզած և հայ ազգին ու կուսակցութեանը արիւնովը ապրած են:

200 0934

„**Տէյլի** ‘**Կիուզ**’ **Ժընէվ** յատուկ թղթակից մը զըրկած էր տեսակցելու համար այն Դաշնակցական ընկերություն հետ որոնք օգոստոս 14/26 ին Պանք (Օթոմանը գրաւողներու պարագլւխներն էին : Խղթակիցը իր թերթին հեռագրեց պ . Ռմէն Կարօի և պ . Հրաչեայի հետ ունեցած տեսակցութիւնը, որուն մէջ դաշնակցական յեղափոխականները յայտարարած էին անդլացի օրագրողն թէ Դաշնակցական և Հնչակեան երկու յեղափոխական մարմինները կը պատրաստուին ասկէ ետքը եղայրաբար և համերաշնաբար գործելու : Այս տեղեկութիւնը, որ կատարելապէս ճիշդ է, հրատարակուելով հայոց մեծ բարեկամ թերթին մէջ գոհունակութիւն պատճառեց ոչ միայն Եւրոպա գտնուող հայերուն, այլ նաև այն օտարազգիներուն ալ որոնք Հայկական Դատին համակիրները և Հայ աղջին ազատութեան ցանկացողներն են : Այսպէս անձը որ երբեմն Հնչակեան կուսակցութեան անդամ և անոր Ավերանի ղեկավարիչն էր, աճապարեց, իբր թէ տակաւին պաշտօնի վրայ գտնուած ըլլար, որ նշէ Դաշնակցական յեղափոխականներու յայտարարութեան հասարակակարծիքին վրայ առաջ բերած գեղեցիկ տպաւորութիւնը և Տէյլի ‘**Կիուզի** հոկտեմբեր 14 ի թւին մէջ հրատարակեց հետևեալ նամակը զոր նոյնութեամբ կը թարգմանենք առանց մեկնութեան, հայ ժողովրդին այդ նամակէն ըշգափականը բարեկամ համարելով :

Այսպիսով անիկա մի մայն արձագանքը կըլլայ մեր թշնամինեռուն կողմէ տարածուած այն սուտ լուրերուն, ինչպէս նաև երբեմ չարամիտ մարդկանց որոնց շահը կը պահանջէ տարածել և հասարակութիւնը համոզել, թէ կինս և ես, որ Հնակեան Կուռակցութեան հիմադիրներն էինք, այլ ևս չենք անուագիտական գործըները՝; Կը հերքեմ այս տեղեկութիւնը և կը յայտարարեմ թէ կինս և ես, որ ինը տարի չարունակ կերպութեան անդամներ կեղծ ենք, ինմաս ևս ճիշդ միւնցոյն պաշտոնի պահը նույնական անհետակ ին մէջ:

Զերս թղթակցին խոսակից կը խօսի նաև Հնչչակեան Կուսակցութեան և Դրօշակի խումբերուն միջն միութեան մը պէտքին վրայ, — միութիւն մը որուն կը գիմադդրենք (այսպէս կը յարեւէնքը) միփայն եւս և կինս, — և անհիկա առաջ հերթայ արտայայտել իր տեսութիւնները մեր կուսակցութեան կեդրոնացոց իշխանակութեան վրայ, որ չի նմանիք Դրօշակի ախումբերուն կազմակերպութեանը:

Պարտք կը համարիմ յայտնել որ Հնչակեաններուն և Գրքոշակի խումբերուն միջև միութիւն մը միշտ անիրագործելի նը կատուածէ, մեր Կուսակցութեան լուսաւորեալ անդամներուն ընդհանուր կարծիքով, այն զանազանութեան պատճառով ո կայ երկու կազմակերպութեանց սկզբունքներուն և գործունեութեան եղանակներուն միջև։ Խնդիրը աւելի պարզելու համարաւական պիտի ըլլայ ըսել թէ Հնչակեան կուսակցութիւն հայ ժողովուդիմ ընդհանուր գործունեութեանը համակարգելի է

և հակառակ է միենոյն՝ „կազմակերպութեան” վերաբերող յեղափոխական խումբներու իրարմէ անկափի կերպով առանձին առանձին գործելուն։ Հնչակեան կուսակցութիւնը նոյնպէս դեմք է ռումբներու և տիենամբթի ամէն գործածութեան, որուն աըստուք փորձը ըրաւ Պրօչակի խումբը Պահճք Օթոմանի վրայ ըրած իր յառաջակումին ատեն։

Հպատակելով այս սկզբունքներուն, Հնչակեան կուսակցութիւնը ոչ միայն չի կրնար փոխել իր կազմակերպութեան կեղծոնացուցիչ ուղղութիւնը, ինչպէս կը փափաքէր Պրօշակեան խօսակիցը, այլ ընդհակառակն, ինը տարուան փորձառութենէն հարկադրուած, պէտք է աւելի ևս զօրացնէ իր կազմակերպութիւնը նախկին ուղղութեամբ: — Կը մնամ, և լն.

Աւետիս՝ Եազարբէկ,

Պ. Արքալիեան Հետեւելը պատասխանեց „Տէսլ
‘Ափող’ ի մէջ:

Տէր, — Ճշմարտութեան և Հայկական դատին շահուն համար կը խնդրեմ որ հրատարակութեան տաք չետևալը իբրև պատսա խան Պ. Կազարենի կեանի նամակին, որ հրատարակութած է ձեր այս բուռան համարին մէջ: Ժրենէվի ձեր մասնաւոր թղթակցին Արմէն Կարու և ուրիշներու որոնք տրուած տեղեկութիւնը այն համար ըական առաջերեսութիւններու մասին որ հիմա զպութիւն ունեն Դրօշակեաններու և Հնագետաններու միջև՝ կատարելապէս ճիշջէ: Հայ հայրենասիրական լոլոր յեղափոխական մարդիններուն միջև աւելի սերու միութեան մը պէտք երբեք այնքան զօրաւոր կերպով երկան եկած չէ որքան ներկայ ճգնաժամին, երբ Թիւրքահայատանը բառին բովանդակ նշանակութեամբ արիւնի մէջ է և երբ ան կը պահանջէ իր բոլոր որդիններէն ձեռք ձեռքի տուած գործել իր փրկութեանը համար: Այս զգացումը այնքան զօրաւոր է բոլոր ճշմարիտ հայ հայրենասէլներուն մէջ որ ամէն ով որ կը գրգռէ ու կը պահէ ազգին մէջ եղայրադաւ և խոռ վարար ողի մը կը հեռացուի անոր խոր հայուրդներէն:

Գալով ձեր կարող թղթակցին հաղորդագրութեան այս մասին որ կը վերաբերի Պ. և Տիկին Նազարյակեաններու Հնչակեան կերպոնական Վարչութեանէն հետացումին, այդ ալ հաւասարապես կը ներկայացնէ իրերու Տշմարիս վիճակը: Ցաւալնիւթեան է այդ, Տէր, որու մանրամասնութիւններու մէջ մըտնել չեմ ուղեր, հայրենասիրական պատճառաներով: Թողով բաւմիայն ըսել թէ Պ. Դաշարը կեան և իր կինը պաշտօնանկ Եան անցեալ սեպտեմբերին Լոնտոն գումարուած Հնչակեան Համաժողովին մասային քուեկուր, և իրենց յաջորդեց հինգ անձներ բարեկացած մարմին մը: Պ. և Տիկին Նազարյակեան, այսու հանդերձ մերժեցին ճանշաւ իրենց կողմէ հրաւիրուած ներկայացուցչական Համաժողականի վաւերականութիւնը և համակերպի անորոշ հայրենասիրական վճիռներուն, ու մի քանի արբանեակներու գործակցութեամբը ձեւնարկեցին իրենց անձնական կաղմակերպութեան մը:

Գալում շնչակեան Կուռակցութեան ուղղութեանը, անհիկ էապէս ազդային է և հայրենասիրական. ան ի բաց կը վանէ ի ծրագրէն տօլէւթէնի՞ն (հաւաքականութիւն) և հարժանի՞ն ըսկըզ բունքները, զոր Պ. Կազարէկեան զուր տեղը աշխատած էր մտցնեազդի մը մէջ որ դեռ ևս չէ ստացած այն ամենատարրական իրաւունքները զոր ամէն քաղաքայի իրաւունք ունի վայելել. — այ-

Է ապահովութիւն կեանքի, ստացուածքի և պատույ, — Մշան
Տէր, և ն. Հոկտ. 14 Ա. Սըլվալեան.

Յ. Գ. — Կրնամ աւելցնել որ Հնչակեաններու ջանքերն ե
հայկական ազատութեան գործին աշխատիլ Թիւրքիոյ մէջ մի
այս, և իրենց ծրագրին մէջ չկայ բան մը որ գրգռէ Ռուսութիւն կատ
Պարսկաստանի դիմացագածութիւնը: Հնչակեանները նպատա
շունին փոփոխութիւն մը առաջ բերել այս երկու երկիցներ
ոնահոր Հայերու ներորին սպածեալու մէջ: Ա. Ա.

W. B. E. S. W. B. E. S.

Հնչակեան Կուսակցութեան կեդրոնական Գանձարանը ըստ պահանջման է հիմքեան նույնաբռուութիւնները.

1. ՊՈԼԱՅԻ Խանածիւղէն՝ 700 օսմ. ոսկի

ԱՐԴՅՈՒՆ. — Մասն է սթրեն 13 անդը. սոկի: ԱՐԵՐԾՎԱՆ. — Մասն է սթրեն 8 անդը. սոկի

2 էլլին, 4 բէնսի. Պօսթօնի Սասնաճիւղին 12 անգլ. ոսկէ Լորէնսի Սասնաճիւղին 6 անգլ. ոսկի, 16 շիլլին:

ԵՎԻՊԱՏՄԱՆ — Գ. ա հ ի բ է ի Մասն. 2 անգլ. ոսկի 10 շելքն
ԶՈՒՔԵՐԻԱՆ — Ժ ը ն է լ Մ. Յ. է ն 5 փրանկ:

Կ. ՊՈԼՍՈՅ Մասնաճիւղը ստացած է Հետեւեալ նուիրատու

ութեւները: Մոկք քլաքէն Մուրճ օսմ. սոկի 1, Սէր 3, Փառ.
5, կեր 3, Պերճ 2, Շերամ 10, Ադի 10, Առւր 15, Հուր 22
Շունչ 10, Թուր 10, Խաչ 10, Բոց 10, Մոգ 5, զումար 1
օսմ. սոկի: — Անշարժ քաղաքի Սէրկիհեն 100, զանազաններէ
51, զումար 151 օսմ. սոկի: